

A hagyományokon innen és túl

Beszélgetés Takács Imrével,
az ELTE Művészettörténeti Intézetének vezetőjével

PATAKI GÁBOR

A művészettörténet a 80-as, 90-es években (hasonlóan a 30-as évek „Gerevich-görl”-időszakához) az egyik legnépszerűbb, legdivatosabb szaknak számított. Az utóbbi években viszont a művészettörténeti szakma tekintélye, érdekérvényesítő képessége ugyancsak problematikusává vált, javaslatait, véleményeit a múzeumi, műemlékvédelmi intézményrendszer átalakítása során gyakorlatilag figyelemre se méltatják. Takács Imrével, az ELTE Művészettörténeti Intézetének vezetőjével beszélgettem.

A megváltozott helyzet érzékelhető az egyetemi oktatásban is?

TAKÁCS IMRE: Először is tisztázzuk: divat és népszerűség, valamint a fontosság (és talán még a tekintélyt is ide számíthatjuk) nem teljesen egybeeső fogalomcsoportok. Azt nem állítom, hogy hazánkban a művészet történései körül minden a legnagyobb rendben volna, a számukra nyíló lehetőség és megbecsülés a helyén lenne. Mégis úgy látom, hogy amennyiben a szakma valódi társadalmi jóhíreről, a vele szemben támasztott, elsősorban a közvetlen emberi kontaktusok alapján érzékelhető igényekről, a művészettörténészek által birtokolt tudás presztízsről van szó – és most legalább módszertanilag mellőzzük a manipulált eseteket, továbbá a beosztásuknál fogva kiszolgáltatott helyzetű, sokszor megalázott kollégákkal szembeni hatalmi bánásmódot –, a közösségi megítélést inkább pozitívnak mondhatjuk. Nemcsak az olyan, sokunk által jól ismert, esetenként triviális pillanatokra gondolok, mint amikor egy-egy új ismerős kifejezi óhaját az otthonában őrzött képek szakértői megtekintése iránt, hanem arra is – és ezzel az interjú apóproójához kanyarodunk –, ahogyan az az idei évben az ELTE művészettörténeti mesterképzésére irányuló, rohamoszerű jelentkezési dömpingben megnyilvánult. Az idei több mint nyolcvan(!) mesterképzésre jelentkezőből nem volt nehéz rangsort alkotnunk. A végül felvett több mint húsz hallgatónál akár többen is bejuthattak volna. Ilyen nagyságú érdeklődés igen régóta nem volt tapasztalható, ami egyúttal az ELTE Bölcsészkarán működő mesterszakok között az egyik „legnépszerűbb” szakká tett bennünket.

Tehát a jelek szerint mégiscsak érdekli a fiatalokat a művészettörténet elmélyült ismerete. Úgy látszik, sokan szeretnének közülük szert tenni arra a tudásra, ami a művészeti alkotások történetének és jelentésének feltárásához és kommunikációjához szükséges. Ez jó hír nekünk, és üzenet másoknak. A kérdés második részét illetően sajnos semmi újdonságról nem tudok beszámolni. Évek óta próbáljuk meggyőzni az illetékeseket arról, hogy az ország – ha úgy tetszik, a nemzet – szellemi jólétéhez elengedhetetlenül szükséges garantálni a múzeumi és műemlékvédelmi műhelyek, apparátusok szakmai önállóságát, mozgásterét és fejlődését. Amennyiben nem akarjuk kétségbe vonni a kultúra elsődlegességét a társadalom életében, ennek a területnek alkotó szerepet kell adni a közösség létét biztosító ökológiai, morális és kulturális tér kialakításában. Az a tény, hogy eddig inkább kudarcok és nem eredmények szegélyezték az utat, nem ok arra, hogy letegyünk felelős státuszunkból adódó elveinkről, és átadjuk magunkat a kiábrándulásnak. Az egyetem annyit mindenképp megtehet, hogy addig is magas szinten ellátja az utánpótlásképzést: ha egyszer a belátás lesz majd úrrá a döntéshozókon, ne az legyen a gond, hogy ezekre a területekre egyáltalán nincsen alkalmas szakemberünk. A helyzet ennél persze valamivel bonyolultabb: a jól képezett és tehetséges diplomás fiataloknak jó volna itthon életpályát, szakmai perspektívát kínálni, ne kényszerüljenek rá a kivándorlás amúgy szintén nem egyszerű választására. Attól tartok, ebben az egyetemnek már jóval kevesebb eszköze van, de gondolkodni azért mindenképpen kell rajta.

Vannak olyan felsőoktatási területek, melyekre a bolognai (3+2 éves) modell csak nehezen alkalmazható. Ezek közé tartozik a művészettörténet is. Könnyen belátható, hogy a hároméves alapképzés alatt aligha lehet mélyreható szakmai ismereteket átadni, ezek megszerzéséhez mindenképpen szükség van a kétéves MA-képzésre. Milyen most az Intézetben a BA-s és MA-s hallgatók aránya? Hogyan lehet kezelni ezt a problémát? Mi lesz, mi lehet a mesterképzésre fel nem vett vagy azt elvégezni sem akaró/képes hallgatókkal? Hogyan illeszkedik ehhez a művészettörténetet minor szakként hallgatók képzése?

T. I.: Az osztott képzési modell valóban az egyik alapkérdés, amivel foglalkoznunk kell. A legnagyobb probléma, hogy a hároméves alapképzés (BA) ideje alatt a tantervet úgy kell felállítanunk, hogy a teljes szakmán, stílustörténeten, módszertanon, praktikus területeken keresztül másírozzunk. Ezt nagyjából két módon tudjuk elvégezni. Vagy hatalmas sebességgel felmondjuk a hallgatóknak a stíluskorszakokra, művészeti központokra,

mesterekre vonatkozó forrásismeret és tényanyagot, hasonlóképpen áttekintve az építészeti formatant és az iparművészeti technikákat, amivel egy kicsit meg is fullasztjuk őket, vagy tematikus egységek kiemelésével igazi, elmélyült tudós-tanári előadásokat tartunk, aztán megpróbálunk rávenni mindenkit, hogy a szóba sem került anyagot – részben idegen nyelvű könyvek alapján – önállóan tanulják meg, és vizsgálzzanak le az egészből. Természetesen az utóbbi a rokonszenvesebb, és vannak fogékony, ambiciózus hallgatók, akiknél működik is, a többség azonban sajnos nem ilyen. Azok, aki ezt követően felvételt nyerne a mesterképzés két évére, teljesen érthető módon már elsősorban a kiválasztott szakterületük részletkérdéseivel kívánnak foglalkozni. Vagyis ebben a jelenlegi rendszerben úgy kell művészettörténész-specialistákat képezniük, hogy az alapozás nem eléggé kiterjedt, és nem eléggé masszív. Természetesen ebben a csoportban is akadnak kiemelkedő képességű hallgatók, akikkel öröm a munka, de a rendszer maga nem biztosíték a sikerre.

Az is probléma, hogy a művészettörténet BA jelenleg a szabadbölcshészképzés keretei között működik, aminek következtében ezekben az évfolyamokban a motiváció szintje nem elégséges. Jelentős réteget képeznek azok, akiknek kezdettől fogva eszük ágában sincs művészettörténettel foglalkozni. Jelenlétük így részben a tanári energiák elpcsékolását, részben a szemináriumok színvonalának és produktivitásának csökkenését eredményezi. Erre a kérdésre még érdemes visszatérnünk. A létszámarányokat illetően úgy áll a helyzet, hogy általában 40–50 alapképzésben részt vevő hallgató veszi fel évenként a művészettörténetet mint szakirányt. Az idei évben a mesterképzésre felvettek száma 20

főltt lesz, ami megközelítőleg a duplája az elmúlt évek évfolyamainak. Az intézet hallgatói létszáma tehát százas nagyságrendű, ami rendkívül magas, különösen, ha a tanári létszámhoz viszonyítjuk. Az alapképzésről kikerülő, tanulmányaikat nem folytató hallgatók szakmai érvényesülésére a fent említettek miatt nem látok nagy esélyt. Vagyis minden okunk megvan elgondolkodni azon, hogy van-e értelme folytatni az eddigi gyakorlatot.

Az sem tölthet el bennünket örömmel, hogy a közel-múltban megszűnt a szakterület önálló doktori iskolája. Milyen lehetőségeket látsz ennek újjászervezésére? Hogy folynak most a posztgraduális képzések?

T. I.: Saját doktori iskolánk helyett jelenleg a Filozófiai Doktori Iskolán belüli művészettörténeti doktori programmal rendelkezünk, ami megfelelő létszámmal működik ugyan, és a tanrend alakításában is önálló vagyunk, mégis felmerült az önálló doktori iskola visszakeresésének igénye. Ennek akkreditációjához három aktív professzor szükséges (jelenleg egyedül Rényi András rendelkezik ezzel a feltétellel). A célkitűzést ennek ellenére a kar vezetésével együtt komolyan vesszük, és dolgozunk rajta. Ettől függetlenül a képzés megfelelő számú ösztöndíjas hely biztosításával, professzor emeritusaink értékes és nélkülözhetetlen munkájával gördülékenyen folyik. Az idei évben is sikerült új és erős évfolyamot összeállítanunk. Úgy látom, hogy az intézet tevékenységének egyik jelentős profilja a 6–8 fős évfolyamokkal működő doktori program.

Alapvető szakmai problémának látom, hogy a művészettörténet kikerült a történettudományok szakmai közegéből, s az ún. szabadbölcshészképzés része lett. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a történettudomány segédtudománya helyett az esztétika segédtudományává vált. Természetesen nem a műalkotás esztétikai megközelítésével van a baj, hanem azzal, hogy egyre gyakoribb a művek történeti összefüggésekből kiszakított, önkényes kérdésfeltevéseken alapuló elemzése. Látsz-e lehetőséget a jelenlegi helyzet módosítására?

TAKÁCS IMRE

Fotó: ELTE-BTK-MTI Archivuma

Fotó: Agoston Julianna

Fotó: Agoston Julianna

Fotó: Jermey Kiss János

Tanszéki kirándulás, 1970-es évek első fele. Balra Marosi Ernő, a háttérben Széphelyi F. György

Tanszéki kirándulás, 1980-1981 körül.

Balról jobbra: Pribilla Ottilia, Marosi Ernő, Takács Imre, Tóth Sándor, Bor Ferenc, Németh Lajos

Tanszéki kirándulás, 1980-1981 körül.

Balról jobbra: Feuer Gábor, Szőke Annamária, Németh Lajos, Marosi Ernő, Nemes András, Sturcz János

Tanszéki kirándulás, 1990-es évek első fele.

Balról jobbra: Marosi Ernő, Széphelyi F. György, Tóth Sándor, Verba Andrea, Fehérvári Zoltán, Prokopp Mária

T. I.: Hát igen. Mi is a művészettörténet? Történettudomány-e vagy valami más? A kérdés igencsak lényegbevágó. El lehet-e képzelni bármely történelmi korszak, akár a 20. század művészetének feldolgozását úgy, hogy halvány sejtelmünk sincs például a történelmi forráskritika módszertanáról? Meg lehet-e érteni a korai középkor vagy a barokk kor művészetének kialakulását, ha nincs képünk Európai történelmi földrajzáról, dinasztikus-hatalmi viszonyainak történetéről stb. stb.? Mi annak idején fegyelmezett és lényegében pozitívista történészsképzésen estünk át, és a magam részéről most is sokkal hasznosabbnak tartanám a történettudományhoz való oktatási kapcsolataink erősítését, annak érdekében, hogy főleg a legújabb korszak művészetének értelmezési kísérleteiben tapasztalható szubjektív megközelítések megritkuljanak. Vagyis elképzelhetőnek, sőt hasznosnak tartanám az irányváltást ezen a téren, de ezt alaposan végig kell gondolni, és jól elő kell készíteni.

Ezzel összefüggésben persze szembe kell nézni a „visual studies”, az új képtudományok színrelépése következtében előállt fordulattal. Milyen érvényes válaszai, együttműködési javaslatai lehetnek erre a művészettörténetnek, s mennyiben lehet ezt megvalósítani az oktatásban?

T. I.: Az utóbbi két évtizedben elbukkant új művészet-megközelítési utak (visual studies, vizuális antropológia, Bildwissenschaft stb.) jelenségei számunkra is megkerülhetetlenek, azonban hasonlóan a nyugati egyetemekhez, Budapesten is saját műhellyel rendelkezik ez az irányzat. Az interdiszciplináris együttműködés természetesen kézenfekvő, de nem gondolom, hogy a művészettörténetnek riválisként kellene fellépnie, annak ellenére, hogy sehol sem konfliktusmentes a két terület közti viszony. Jó lenne ezt egyrészt elkerülni, másrészt megkeresni azokat a pontokat, ahol a hagyományos művészettörténelmi diszciplína identitásvesztés és konfúzió nélküli produktív együttműködést tud kialakítani az egyébként már létező visual studies programokkal. Könnyel el lehet képzelni például az alapképzési stúdiómaink hasznosítását a vizuális kultúra kurzusait látogató hallgatók részére, amint ez lényegében már működik is.

Az intézetben jelenleg nyolc főállású oktató és hat professor emeritus tanít, jelezve az elkötelezettséget a folyamatosság, a Henszlmantól Pasteineren, Hekleren, Gerevichen, majd Fülepen, Vayeren, Németh Lajoson át a máig, Passuth Krisztina, Kelényi György, Rényi András tanszékvezetéséig tartó majd másfél évszázad öröksége iránt is. Hogy kívánsz csatlakozni ehhez a lánchoz, mit szeretnél mindenképpen megőrizni, s mit kívánsz a lehetőségek szerint megújítani?

T. I.: Tudom, hogy a kérdés nem pontosan erre vonatkozik, de hadd kezdjem az oktatói kar említett létszámával. A nyolc főállású oktató és a hat emeritus egyrészt azt jelenti, hogy az intézetben a nyolc évvel ezelőttihez képest a főállásúak száma alig több mint a felére csökkent. Ennek arányában a kontaktóráknak is alig több mint a felét tudják maguk megtartani, a többi órát a nélkülözhetetlen emeritusok áldozatkészségére hagyatkozva, illetve külső óraadók megnyerésével próbáljuk biztosítani. A képlet azért is igen aggyalos, mert a nyugdíjba vonuló, kiváló szakemberek az utóbbi időben rendszerint nem kaphattak maguk mellé fiatal tanársegédeket a válságos időszak állandó pénzügyi nehézsé-

geire hivatkozva. Így nemcsak az oktatói létszám zuhant le, és nemcsak az állhat elő bármikor, hogy egy-egy nagy stíluskorszak oktatására egyáltalán nem lesz belső utánpótlásunk, hanem az intézet generációs kontinuitása is erősen szakadozik. Arra is gondolni kell, hogy a túlterhelt oktatóknak jelenleg esélyük sincs a színvonalas tanításhoz elengedhetetlen kutatói tevékenységre, fokozatszerzésre és folyamatos publikálásra. Ezért az egyik legsürgetőbb feladatnak tartom az oktatói kar személyi fejlesztését. Összehasonlításként – nem valamelyik nagy nyugati egyetemet, hanem egy hasonló sorsú országot, ráadásul nem is fővárosi egyetemét hozva például –, a boroszlói (wroclawi) egyetem Romuald Kaczmarek vezette művészettörténeti intézetében jelenleg négy tanszékre tagolt struktúrában összesen 26 oktató tevékenykedik háromfős könyvtárral, kétfős titkársággal és szintén kétfős dokumentációs részleggel kiegészítve (historiasztuki.uni.wrocl.pl/struktura_instytutu 2016. 08. 22). Ha ez az állapot mostanában Budapesten nem is lesz elérhető, mindenképpen javítanunk kell a torokszorító helyzeten. Minden más, amire a kérdés vonatkozik (az évszázados örökség továbbvitele, innováció) ugyanis csak ez után következhet.

Elképzeléseim közül egyet azért mindenképpen ki szeretnék emelni. Úgy érzem, hogy részben a súlyos hagyományok folytatása, részben a szakmai intézményhálózatunk megroppanása indokolja, hogy az egyetemi intézet tudományos kutatói profilját erőteljesen fejlesszük. Arról van szó, hogy önállóan vagy konzorciális formában új kutatási programokat indítunk el, amelyekben a tanárookra irányító szerep hárulna, a hallgatók és a doktori iskolások pedig óriási lehetőséget kapnának arra, hogy egyetemi éveik alatt a különféle szakterületek anyagaival közvetlen kapcsolatba kerülhessenek. Ehhez a programhoz szükség lesz az intézet egyébként is elodázhatatlan technikai korszerűsítésére, nemkülönben a könyvtár rendszeres fejlesztésére. A kutatási programok természetesen publikációs lehetőséget, pontosabban kötelezettséget is magukban foglalnának, ami nélkül a munkához szükséges nem csekély támogatásról álmodni is kár volna. Nem utolsó sorban ezek a kutatási programok a fiatal kollégák számára a jövő ígérését is felcsillanthatják.

Tanszéki összejövetel a Múzeum körúton, a teraszon, 1990.
Balról jobbra: Széphelyi F. György, Páldi Livia,
Nagy Kata, Markója Csilla

Tanszéki összejövetel a Múzeum körüti intézeti helyiségek teraszán,
1990. Középen: Eörsi Anna

Tanszéki kirándulás, 2010, Csempezkopács.
Az előtérben középen: Marosi Ernő és Rényi András

Tanszéki kirándulás, 2016, Pécs.
Középen állva: Takács Imre

foró: Szóke Annamária

foró: Szóke Annamária

foró: Szóke Annamária

foró: Szóke Annamária